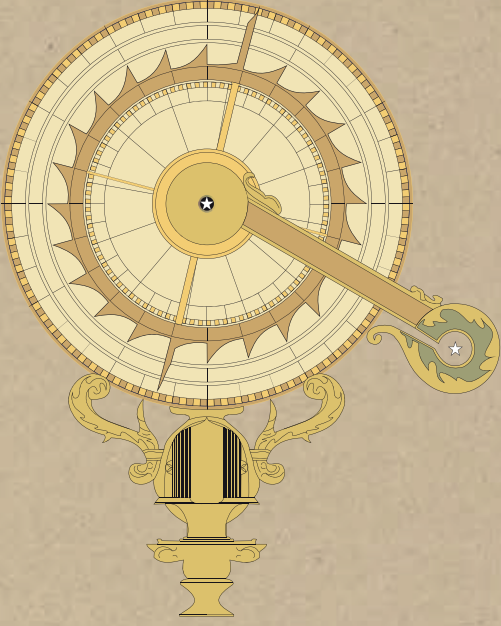

İSLAM BİLİM TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

FATİH
SULTAN
MEHMET
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

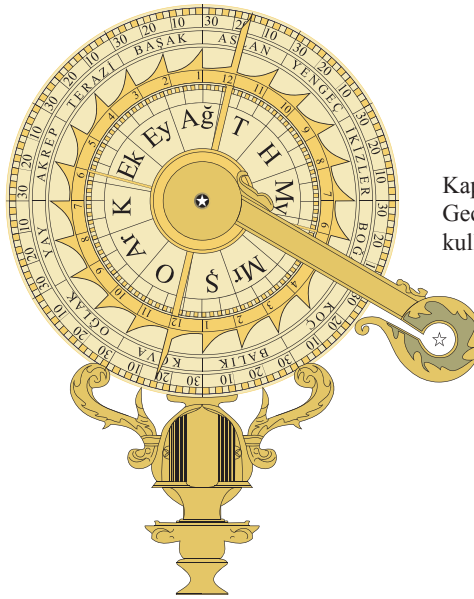
JOURNAL FOR THE HISTORY OF
ISLAMIC SCIENCE

İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi (İBTAD)

Cilt 1 - Sayı 1 - Aralık 2025

Journal for the History of Islamic Science (JHIS)

Volume 1 - Issue 1 - December 2025

Kapakta kullanılan görsel tasarım: Geceleri yön ve zaman tayini için kullanılan *Nocturnal* aletidir.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü ve Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü işbirliğiyle yayımlanmaktadır.

Bu dergi, yılda iki sayı olarak yayınlanan, süreli, hakemli bir İslam bilim tarihi ve düşüncesi araştırmaları dergisidir. Dergiye yapılan atıflarda İBTAD kısaltması kullanılmalıdır.

Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü'nün yazılı izni olmadan, fotokopi yoluyla veya elektronik, mekanik ve sair suretlerle kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kayda alınamaz. Normal ve kanuni alıntılarda kaynak göstermek zorunludur.

All rights reserved. No part of this publication may be copied, reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by means, without the prior expressed permission in writing of Prof. Dr. Fuat Sezgin Institute for the History of Islamic Science. It is obligatory to show footnotes for regular or legal quotations.

© 2025 Copyright

İSLAM
BİLİM
TARİHİ
ARASTIRMALARI DERGİSİ

**FATİH
SULTAN
MEHMET**
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

Sahibi Nevzat ŞİMŞEK - Rektör
Owner Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi adına
The Name of Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü İsa UĞURLU
Responsible Manager Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Yazışma Sefa Nur KURUÇAY
Correspondence Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Yayıncı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Publisher Fatih Sultan Mehmet University Press

Tasarım İslam ŞENÖZ - Şeyma ALBAYRAK
Design

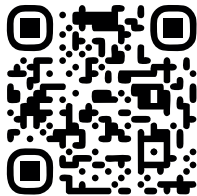
Kapak Görseli Prof. Dr. Mustafa KAÇAR - Şeyma ALBAYRAK
Cover

Mizanpaj Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi - Kurumsal İletişim ve Tanıtım Birimi
Design

e- ISSN 3108-6705

Yayın Türü Süreli Yayın
Publication Type Periodical

İrtibat İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Contact Cankurtaran Mah. Caferiye Medresesi Sk. No: 36 Ayasofya Medresesi
Fatih/İstanbul
ibtad@fsm.edu.tr

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

The publication languages of the journal are Turkish and English.

Aralık ve Haziran aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in December and June.

**İSLAM
BİLİM
TARİHİ**
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

**FATİH
SULTAN
MEHMET**
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

Dergi Yazı Kurulu

Editorial Management

Baş Editör Prof. Dr. Mustafa KAÇAR
Editor-in-Chief **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi**
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Editörler Dr. Nihal FIRAT ÖZDEMİR
Editors-in-Chief **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi**
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Dr. Emine CANLI
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Dr. Neslihan ALAN
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Editorial Asistan Fatma Esmenur KOÇ
Editorial Assistant Cansu DEMİRBAĞ
Sefa Nur KURUÇAY
Esmâ BİÇER

Dil Editörleri Elif AKDİN ÖNDER
Language Editors Emine Esmenur KOÇ
Hacı Yaver ÇERÇİ
Rabia ODABAŞI
Tamer KİBRİT

Dergi Yayın Kurulu Editorial Management

Prof. Dr. Adnan BAKİ	Trabzon Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmed DJEBBAR	Lille Üniversitesi (Emeritus)
Prof. Dr. Ali DURUSOY	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh ÖZPİLAVCI	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. George SALIBA	Colombia Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin TOPDEMİR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Jan P. HOGENDİJK	Utrecht Üniversitesi
Prof. Dr. Jeffrey A. OAKS	University of Indianapolis
Prof. Dr. Mehmet Cüneyt KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustakim ARICI	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Peter ADAMSON	München Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz UNAT	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Harun KÜÇÜK	Pennsylvania Üniversitesi
Doç. Dr. Harun YILMAZ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. M. Fatih ÇALIŞIR	İstanbul Üniversitesi
Dr. Fahreddin IBRAGİMOV	Özbekiston Respublikası Fenler Akademiyası
Dr. Hasan UMUT	Boğaziçi Üniversitesi
Dr. Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Hüseyin ŞEN	Bağımsız Araştırmacı

İçindekiler

Table of Contents

07	Sunuş Introduction Mustafa Kaçar
10	Çeviri Makale Translation Article Bilim Eğitimi Kurumları Science Education Institutions Ekmeleddin İhsanoğlu
25	Araştırma Makaleleri Research Articles Bilimi, Ahlâkî Olgunlaşmanın ve Toplumsal Sorumluluğun Merkezine Yerleştiren Bir Osmanlı Aydını: Hamîd Vehbî ve Medrese-i Fünûn Dergisi An Ottoman Intellectual Who Placed Science at the Center of Moral Maturity and Social Responsibility: Hamîd Vehbî and <i>Medrese-i Fünûn Journal</i> Mustafa Çırpan, Tuncay Zorlu
38	Bilim Glokaldir: Newtonculuğun Dolaşımına Dair Tarih Yazımsal Perspektifler Science is Glocal: Historiographical Perspectives on the Circulation of “Newtonianism” Derya Gürses Tarbuck, Dhruv Raina, Sebastian Molina Betancur, Zhaoyuan Wan
45	Halâ Meselesi: Philon ve Fârâbî’de Boşluk Deneyleri The Question of <i>Halâ</i> : Void of Experiments in Philon and al-Fârâbî Zeyneb Bahadır
60	Osmanlı Seyahat Literatürünün Bilginin Dolaşımına ve İletişimine Katkıları: Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Sefaretnâmesi ve Evliya Çelebi’nin Seyahatnâmesi The Contributions of Ottoman Travel Literature to the Circulation and Communication of Knowledge: The <i>Sefaretnâme</i> of Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi and the <i>Seyahatnâme</i> of Evliya Çelebi Kübra Türe Yakın

Sunuş | Introduction

Bilim tarihinin en temel sorularından biri şudur: Bilgi nasıl üretilir, nasıl dolaşır, nasıl korunur ve hangi kurumlar aracılığıyla kuşaklara aktarılır? Bu sorunun cevabı, yalnızca metinlerin ve isimlerin izini sürmeyi değil; aynı zamanda kurumsal hafızayı, koleksiyonları, eğitim pratiklerini ve bilimsel yayıncılığı birlikte düşünmeyi gerektirir. İşte İslam Bilim Tarihi Araştırmaları dergisi, bu bütüncül yaklaşımın yayın ayağı olarak doğmuştur.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde, Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü ve Bilim Tarihi Bölümü tarafından yayımlanan dergimizin ilk sayısını DergiPark üzerinden bilim dünyasıyla buluşturmanın heyecanını yaşıyoruz. Bu dergi, yalnızca yeni bir akademik yayın değil; aynı zamanda bir fikrin ve bir idealin kurumsallaşma sürecinde tamamlayıcı bir halkadır.

Yaklaşık bin yıl önce Ebu'r-Reyhan El-Birûnî, el-Âşârü'l-bâkıye 'ani'l-kurûni'l-hâliye (Maziden Günümüze Kalan Eserler) kitabı, bilim tarihine ilişkin ilk çalışma olarak kabul edilebilir. Ondan dokuz yüzyıl sonra Osmanlı alimi Salih Zeki'in kaleme aldığı bilim tarihine ilişkin eserine "Âşârü'l-bâkıye" adını vermiş olması tesadüf değil İslam medeniyetinin sürekliliğine yapılan bir vurgudur. Salih Zeki, kendi zamanına kadar gelen eserleri ve özellikle İslam medeniyetinin bilim ve teknolojiye katkılarını doğrudan İstanbul kütüphanelerinde ulaşabildiği yazma eserlere dayalı olarak hazırlamıştır. Salih Zeki Bey'i bu yola sevkeden saik ise İstanbul'da bir Fransız bankasının müdürü dostu Emile Lemoine'in:

– “Zeki Bey! Doğulular matematik ve astronomi bilimlerine yapmış oldukları hizmetlere ilişkin biz Batılıların pek az bilgisi var. İstanbul'da bulunan kütüphanelerde el yazması pek değerli eserlerin bulunduğu da şüphe yok. Boş zamanlarınızda bunları gözden geçirirseniz, sanırım ki bilimler tarihine geçmekten büyük hizmet etmiş olursunuz” şeklindeki ifadesi olmuştur.

Salih Zeki Bey, 4 ciltlik “Âşârü'l-bâkıye ve devamında Kamûs-ı Riyâziyât adlı geniş kapsamlı islam bilim tarihi ansiklopedik sözlüğünü hazırlamıştır. Modern döneme ilişkin Türkçe ilk bilim tarihi çalışması kabul edilen bu eserler gelecek için ilham verici olması yanında Ernest Renan'ın 1883 yılında Paris Sorbon Üniversitesi Doğu Dilleri enstitüsünde “L'İslamisme et la science” (İslamiyet ve Bilim) konulu konferansında İslam medeniyetinin İnsanlık kültürüne hiçbir katısı olmadığı mealindeki ifadelerine müşahhas bir cevap niteliğini de taşır.

Türkiye’de bilim tarihi çalışmaları bu alanın akademik bir disiplin olmasından sonra daha da canlanmış ve Prof. Dr. Aydın Sayılı hocanın Bilim Tarihinin kurucusu kabul edilen Prof. Dr. George Sarton’ın yanında doktoraasını tamamlayıp Türkiye’ye dönmelerinden sonra Ankara Üniversitesi bünyesinde açılan Bilim Tarihi kürsüsü ile kurumsal bir hüviyeti kazanmıştır. Aydın Sayılı hocanın bugün dahi aşılammamış olan İslam bilim kuruları tarihi konulu doktora tezi bütün dünyada İslam medeniyetine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. İlk bilim tarihi bölümü, 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından kurulmuş ve özellikle Osmanlı Medeniyetinde bilim hayatı üzerine yoğunlaşan bu alanda lisans eğitiminin gerçekleşmesinde ve Türkiye’nin uluslararası bilim tarihi platformlarında tanınmasında önemli bir adım olmuştur.

İslam medeniyetini her yönüyle ele alınarak araştırılması ve aynı zamanda oryantalist egemenliğine karşı kendisi de bir oryantalist olan Prof. Dr. Hellmut Ritter’in talebesi Prof. Dr. Fuat Sezgin’in başta Geschichte des arabischen Schrifttums (GAS) olmak üzere bu alandaki çok sayıdaki çalışması yeni bir uyanışın temsili olmuştur. Fuat Sezgin Hoca Frankfurt’tan Türkiye’ye geldikten sonra İslam Bilim ve Teknoloji tarihi araştırmaları sahasında devrim niteliğinde birçok yeniliğe de imza atmıştır. Müze, kütüphane ve vakıf gibi birçok kuruluş yanında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde İslam Bilim Tarihi Enstitüsü ve Bilim Tarihi lisans programlarını açarak bu alandaki araştırmaların sürekliliğini teminat altına almıştır. Programı doğrudan Fuat Sezgin tarafından hazırlanan, FSM Bilim Tarihi Bölümü, 2013 yılında ilk öğrencilerini almış, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimine Prof. Dr. Mustafa Kaçar’ın bölüm başkanlığında başlamıştır. Günümüze kadar kesintisiz olarak devam eden program, gelecekteki bilim tarihçilerini ve araştırmacıların yetişmesine de imkân sağlamıştır.

Merhum Prof. Dr. Fuat Sezgin, ilmî mirası görünür kılmak ve bilim tarihini “tarihî bir merak” olmaktan çıkarıp disiplinler arası, yöntemli ve kaynak temelli bir araştırma alanı hâline getirme çabasıyla, ardında güçlü bir ufuk bırakmıştır. Onun idealleri arasında; araştırmayı besleyen enstitü, akademik kadroyu yetiştiren bölüm, malzemeyi ve mirası görünür kılan müze, sürekliliği teminat altına alan kütüphane ve bu birikimi dünya ölçeğinde dolaşıma sokacak bilimsel yayıncılık yer alır. Bugün dergimizin ilk sayısı, bu idealin “yayın” boyutunu sistemli ve kalıcı bir zemine taşıyan, uzun soluklu bir emek ve iradenin sonucudur.

İslam Bilim Tarihi Araştırmaları, adından da anlaşılacağı üzere, İslam medeniyeti içinde şekillenen bilimsel pratikleri, metinleri, aletleri, kurumları ve bilgi dolaşım ağlarını merkeze alır. Ancak bunu daraltıcı bir çerçevede değil; bilim tarihi, düşünce tarihi, felsefe, filoloji, paleografi, kodikoloji, teknoloji tarihi, tıp tarihi, matematik-astronomi tarihi, coğrafya, haritacılık, eğitim tarihi ve kültürel etkileşim çalışmaları gibi alanlarla kesişen bir perspektifle ele almayı hedefler. Dergimiz; özgün arşiv çalışmaları, metin neşirleri ve tahlilleri, alet tarihi araştırmaları, yöntem tartışmaları ve literatür değerlendirmelerine açık; kaynak kullanımında titiz, kavramsal çerçevesinde berrak, tarihsel bağlamında güçlü çalışmaları teşvik eder.

İlk sayı vesilesiyle altını çizmek isterim ki, dergimiz hakemli ve bilim etiği ilke ve standartlarını gözetken bir yayın politikasıyla ilerleyecektir. Nitelikli akademik üretimin temel şartı; şeffaf değerlendirme süreçleri, güçlü editöryal koordinasyon ve bilimsel nezaketi koruyan eleştiri kültürüdür. Bu anlayışla hem Türkiye’de hem uluslararası alanda İslam bilim tarihi çalışmalarına katkı sunabilecek güvenilir bir yayın platformu oluşturmayı amaçlıyoruz. DergiPark üzerinden erişilebilir oluşumuz, bu bilginin dolaşımını genişletmek ve akademik erişimi güçlendirmek bakımından ayrıca önemlidir.

Bu ilk sayının yayın hayatına başlamasında emek veren editörlerimize özel olarak teşekkür ederim. Editörlerimiz Dr. Nihal Fırat Özdemir, Dr. Emine Canlı ve Dr. Neslihan Alan, kuruluş sürecinden editöryal işleyişin yapılandırılmasına, metinlerin değerlendirme süreçlerinin koordinasyonundan yayın disiplininin tesis edilmesine kadar her aşamada yüksek bir sorumluluk ve titizlikle çalışmışlardır. İlk sayınının yayına hazırlık sürecinde Fatma Esmanur Koç’un editöryal asistanlığı ve Şeyma Albayrak’ın tasarımıdaki katkısı için minnettarız. Ayrıca danışma kurulu üyelerimize, hakemlerimize ve katkı sunan tüm yazarlarımıza; zamanlarını, birikimlerini ve akademik emeklerini bu başlangıca ortak ettikleri için şükranlarımı sunuyorum.

Dergimizin ilk sayısı, bir başlangıç olmanın ötesinde, araştırma gündemimize dair güçlü bir işaret taşır: İslam bilim tarihi çalışmaları; yalnızca “kim, neyi, ne zaman söyledi?” sorusuna indirgenemeyecek kadar zengin bir alandır. Metinler kadar aletler, kurumlar kadar dolaşım ağları, yerel bağlamlar kadar küresel etkileşimler, bilimsel üretim kadar bilimsel temsiller de bu tarihin parçasıdır. Bu nedenle dergimiz, hem klasik kaynaklara yaslanan derinlikli araştırmaları hem de yöntem ve kavram tartışmalarını bir arada görünür kılmayı hedefler.

Son yıllarda Türkiye’de bilim tarihi araştırmalarına ve eğitimine olan ilginin giderek arttığı gözlemlenmektedir. Bugün itibarıyla, biri Dr. Nihal Özdemir’in yönettiği Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, diğeri ise Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu’nun kurduğu İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilim Tarihi Enstitüsü olmak üzere iki önemli enstitü, iki lisans bölümü ve dört anabilim dalı altında bilim tarihi araştırmaları ve eğitimi faaliyetleri sürmektedir.

Milli Eğitim Bakanı Yusuf Tekin’in özel çabaları ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında, İslam Bilim Tarihi’nin lise ve ortaokul müfredatına dahil edilmesi ve bilim tarihi lisans mezunlarının öğretmen olma hakkına kavuşması, Türkiye’de bilim tarihi eğitimi ile ilgili büyük bir gelişim sürecinin önünü açmaktadır. Bu noktada, Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Vakfı (İBTAV) mütevelli heyetine, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Nevzat Şimşek başta olmak üzere bu alanda katkıda bulunan herkese teşekkürlerimi sunuyorum. Bilim tarihi araştırmaları ve projeleri gelecekte daha da gelişerek önemli bir yol kat edecektir; bu konudaki inancımız tamdır.

Son olarak, İslam Bilim Tarihi Araştırmaları dergisi, Fuat Sezgin’in açtığı ufka sadakatle, fakat bugünün akademik ihtiyaçlarını ve yayıncılık standartlarını gözeterek yol alacaktır. Bilim tarihinin “geçmişi anlatmak” kadar “bugünü anlamlandırmak” için de vazgeçilmez bir düşünme alanı olduğuna inanıyoruz. Bu inançla, yeni sayılarımızda daha geniş bir yazar ve okur topluluğuyla buluşmayı; farklı disiplinlerden araştırmacıların katkılarıyla dergimizi çoğaltmayı temenni ediyoruz.

İlk sayımızın, alanımıza hayırlı olmasını; nitelikli araştırmalar için güvenilir bir zemin oluşturmasını diliyor, tüm araştırmacıları dergimize katkı sunmaya davet ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa Kaçar

İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi Baş Editörü

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü Başkanı

**FATİH
SULTAN
MEHMET**
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

